

Varen og Væren

*Illusionsmaleri af Michael Cheval
Er tiden en illusion? - det mente Einstein.*

I sidste uges klumme omtalte jeg den franske filosof Henri Bergsons opfattelse af tiden som en kontinuert strøm, en *varen* (på fransk 'durée'). Men dette mærkelige ord 'varen', overlevede ikke rejsen fra min computer til avisens papirudgave, hvor det i stedet måtte se sig erstattet af ordet 'væren'.

Selvom disse to ord, varen og væren begge har deres etymologiske udspring i verbet at være, så kan meningsforskydningen fra det ene til det andet dårligt være større. *Væren* handler om uforanderlighed, *varen* om tilblivelse. Væren karakteriserer en given tilstand, mens varen netop rummer en benægtelse af enhver tilstands uafhængige eksistens. Varen indebærer at tiden rinder, dvs at den ikke kan opdeles i diskrete punkter på en tidslinie.

Der lå hos Bergson et tilsigtet opgør med fysikkens tidsbegreb, hvilket bl. a. var temaet for et berømt møde i Paris' filosofiske selskab 6. april 1922, hvor opponenteren til Bergson var Einstein. Ifølge Ilya Prigogine og Isabelle Stenger, der omtaler dette møde i deres bog "Den nye pagt mellem mennesket og universet" (1985), var Einstein aldeles afvisende over for "filosoffernes tid", idet han fastholdt "at ingen umiddelbar oplevelse kan redde det som videnskaben afviser".

Einstein og mange andre fysikere opfattede ikke verdens fundamentale irreversibilitet (som beskrevet i entropiloven) som et væsenstræk ved verden, men fortolkede i stedet irreversibiliteten erkendelsesteoretisk, dvs. som et udsagn om vores manglende viden om de initialbetingelser, som har bragt os her. Der findes et brømt

brev, hvor Einstein ved fysikeren og vennen Michele Bessos død trøster de efterladte, og hvor han blandt andet skriver: "Michele er med sin bortgang fra denne besynderlige verden også gået lidt forud for mig. Det betyder intet. For os overbeviste fysikere er skellet mellem fortid, nutid og fremtid kun en illusion, selvom den også er hårdnakket".

Det står selvfølgelig enhver frit for at tro det. Men konsekvensen er jo at alt, hvad der betyder noget i ens liv derved fradømmes realitet. En tid, der er en illusion, kan selvfølgelig intet føje til den virkelighed, der forefindes i fødselsøjeblikket, og man lever altså sit liv forgæves i den forstand, at alt hvad man foretager sig, er en slags tvangsbevægelser af samme art som en kompasnåls udsving i et magnetfelt.

Hvorfor dog tilslutte sig en så absurd opfattelse af vores verden? Hvorfor ikke i stedet acceptere entropiloven og dermed tidens realitet som et væsenstræk ved verden? At tiden er virkelig betyder lige netop, at fremtiden *ikke* ligger i svøb i nutiden. Konsekvensen af denne opfattelse er altså, at determinismens (naturlovstvangens) område indskrænkes, så at dele af virkeligheden bliver principielt uforudsigelige. Men hvad gør det, så længe de nære ting - altså sådan noget som vejret de næste fire timer eller bøgens udspring omkring 1. maj - er rimeligt forudsigelige? At projicere erfaringen om de nære tings forudsigelighed ud som en lov for universet i sin helhed, forekommer mig i virkeligheden at være en slags kontrolfixering. Den mest nøjsomme antagelse er, at determinismen er delvis, ikke absolut.

Men hvis determinismen ikke er absolut så rummer verden et element af spontaneitet eller uberegnelig tilblivelse. Og heri ligger selvfølgelig et pust af ikke-materialisme. Er det mon her hunden ligger begravet? Man benægter tidens realitet for at undslippe spontanitetens uudgrundelige væsen.

I mine øjne har videnskabens egen udvikling langsomt afdramatiseret den klassiske kamplinie mellem idealisme og materialisme. Hvorfor er stof mindre mystisk end følelse?